

The Impact of Social Media Language on Azerbaijani Orthography and the Analysis of Non-Normative Writing Models

¹ Minayə Möhbaliyeva

<https://doi.org/10.69760/gsrh.0250206019>

Abstract: This article examines the impact of social media on the orthographic norms of the Azerbaijani language and the influence of non-normative writing models formed in the digital environment on the style of written communication. The rapid increase in the number of social media users and the intensification of online communication processes have led to the emergence of new trends in the Azerbaijani writing system. In particular, non-standard writing forms that are widely used on social media have a direct effect on the writing habits and orthographic behavior of the younger generation. In this respect, studying the influence of social media language on Azerbaijani orthography emerges as a topical scientific issue in contemporary linguistics.

The main aim of the article is to systematically analyze the characteristics of the written language used on social media, to determine the extent of the impact of these writing models on the orthographic norms of the Azerbaijani language, and to explain the causes of these effects on a scientific basis. In the course of the research, observation, comparative analysis, analysis, and synthesis methods were employed, and existing academic sources in the fields of linguistics and digital communication were reviewed. The results of the study show that writing models formed on social media not only affect orthographic norms but also play an important role in shaping the stylistic features of written communication.

Keywords: *social media; non-normative writing models; abbreviations; internet memes; digital communication; Albanian language*

¹ Mohbaliyeva, M. Master's Student, Nakhchivan State University, Azerbaijan. Email: minamohbaliyeva@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1760-8774>

SOSIAL MEDIA DİLİNİN AZƏRBAYCAN DİLİNİN ORFOQRAFIYASINA TƏSİRİ VƏ QEYRİ-NORMATİV YAZI MODELLƏRİNİN TƏHLİLİ

¹ Minayə Möhbaliyeva

<https://doi.org/10.69760/gsrh.0250206019>

Xülasə: Bu məqalədə sosial medianın Azərbaycan dilinin orfoqrafik normasına təsiri və rəqəmsal mühitdə formalaşan qeyri-normativ yazı modellərinin yazılı ünsiyyət üslubuna təsiri araşdırılır. Sosial media istifadəçilərinin sayının sürətlə artması və onlayn kommunikasiya proseslərinin intensivləşməsi Azərbaycan dilinin yazı sistemində yeni tendensiyaaların meydana çıxmasına səbəb olmuşdur. Xüsusilə sosial mediada geniş yayılan qeyri-standart yazı formaları gənc nəslin yazı vərdişlərinə və orfoqrafik davranışına birbaşa təsir göstərir. Bu baxımdan, sosial media dilinin Azərbaycan dilinin orfoqrafiyası üzərindəki təsirinin öyrənilməsi müasir dilçilik üçün aktual elmi problem kimi çıxış edir.

Məqalənin əsas məqsədi sosial mediada istifadə olunan yazı dilinin xüsusiyyətlərini sistemli şəkildə təhlil etmək, bu yazı modellərinin Azərbaycan dilinin orfoqrafik normalarına təsir səviyyəsini müəyyənləşdirmək və həmin təsirlərin yaranma səbəblərini elmi əsaslarla izah etməkdir. Tədqiqat prosesində müşahidə, müqayisəli təhlil, analiz və sintez metodlarından istifadə olunmuş, eyni zamanda dilçilik və rəqəmsal kommunikasiya sahəsində mövcud elmi mənbələr nəzərdən keçirilmişdir. Aparılan araşdırma nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, sosial mediada formalaşan yazı modelləri yalnız orfoqrafik normaya təsir göstərmir, həm də yazılı ünsiyyətin üslubi xüsusiyyətlərinin formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Açar sözlər: *sosial media; qeyri-normativ yazı modelləri; qısaltmalar; internet memləri; rəqəmsal kommunikasiya; Olban dili*

Giriş

Texnologiyanın sürətli inkişafı nəticəsində internetdən istifadə imkanları kütləvi xarakter almış və gündəlik həyatın ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Xüsusilə sosial media platformalarının geniş yayılması internet istifadəçilərinin sayında əhəmiyyətli artıma səbəb olmuş və insanların gün ərzində sosial şəbəkələrdə keçirdiyi vaxt nəzərəcarpacaq dərəcədə çoxalmışdır. DemandSage platformasının 2025-ci ilə aid statistik məlumatlarına əsasən, dünyada 5,41 milyard sosial media

¹ Mohbaliyeva, M. Master's Student, Nakhchivan State University, Azerbaijan. Email: minamohbaliyeva@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1760-8774>

istifadəçisi mövcuddur ki, bu da dünya əhalisinin təxminən 65,7 %-ni təşkil edir. Eyni zamanda, son bir il ərzində sosial media istifadəçilərinin sayı 241 milyon nəfər artmışdır ki, bu da sosial medianın kommunikativ təsir gücünün davamlı şəkildə yüksəldiyini göstərir. Statistik göstəricilərə görə, istifadəçilər gün ərzində orta hesabla 2 saat 21 dəqiqə sosial şəbəkələrdə vaxt keçirirlər (DemandSage, 2025).

Sosial medianın istifadə dairəsinin genişlənməsi insanlara yeni ünsiyyət formaları təqdim etməklə yanaşı, rəqəmsal mühitdə yazılı kommunikasiya proseslərinin intensivləşməsinə səbəb olmuşdur. Bu proses isə dilin istifadə formalarında, xüsusilə yazılı ünsiyyətdə mühüm dəyişikliklərin meydana çıxmasına gətirib çıxarmışdır. EF English Live platformasında dərc olunmuş “Has social media changed the way we speak and write English?” adlı məqalədə qeyd edildiyi kimi, “dil daim dəyişir və sosial medianın bu prosesə təsir etmədiyini düşünmək sadələşmədir” (EF English Live, 2021). Bu fikir sosial medianın dilin inkişafına və gündəlik ünsiyyət formalarına göstərdiyi təsiri açıq şəkildə nümayiş etdirir.

Rəqəmsal yazılı ünsiyyətdə orfoqrafik qaydalara əməl edilməməsi və qeyri-normativ yazı modellərinin geniş yayılması dilin normativ sisteminin qorunması məsələsini aktuallaşdırır. Bu baxımdan sosial medianın Azərbaycan dilinin orfoqrafiyasına təsiri və bu təsirin yaranma səbəblərinin elmi cəhətdən araşdırılması zəruri hesab olunur. Yazılı ünsiyyətdə orfoqrafiya qaydalarının pozulması uzunmüddətli perspektivdə yazı bacarıqlarının zəifləməsinə səbəb ola bilər. Məhz buna görə də sosial media mühitində orfoqrafik normativliyin pozulma hallarının və bu halların səbəblərinin araşdırılması mühüm elmi əhəmiyyət daşıyır.

Bu məqalənin əsas məqsədi sosial media mühitində orfoqrafik normanın pozulma formalarını və səbəblərini müəyyənləşdirmək, qeyri-normativ yazı modellərinin Azərbaycan dilinin orfoqrafik sisteminə təsir mexanizmini təhlil etmək və baş verən dəyişikliklərin dilin inkişaf dinamikasına təsirini elmi aspektdən qiymətləndirməkdir. Tədqiqat zamanı sosial media platformalarından götürülmüş mətnlər müşahidə edilmiş, həmin mətnlərdə qeydə alınan yazı formaları normativ qaydalarla müqayisə olunaraq təhlil edilmişdir.

Orfoqrafik səhvlərin yaranma şərtləri

Sosial media müasir dövrdə dilin yazılı formada istifadəsinə ən güclü təsir göstərən kommunikativ mühitlərdən biri kimi çıxış edir. Bu platformalar təkcə insanlar arasında ünsiyyəti təmin etmir, eyni zamanda müxtəlif dillərin, üslubların və nitq modellərinin sürətlə yayılmasına şərait yaradır. Xüsusilə Azərbaycan dilinin üslub və norma sisteminə yad olan dillərdə hazırlanmış qısa videoların geniş auditoriya tərəfindən izlənməsi istifadəçilərin gündəlik dil davranışında nəzərəcarpacaq dəyişikliklərə səbəb olur.

Bu prosesin təbii nəticəsi olaraq sosial şəbəkələrdə populyarlaşan bir sıra ifadələrin Azərbaycan dilinə olduğu kimi daxil olması, eləcə də mövcud söz və ifadələrin ilkin semantik çalarlarından uzaqlaşdırılaraq fərqli mənalarda işlədilməsi müşahidə edilir. Xüsusilə gənc istifadəçilər xarici dillərin təsirinə daha açıq olduqlarından bu cür dil elementlərini gündəlik danışığ və yazı praktikasına daha sürətlə inteqrasiya edirlər.

Nəticədə dilin həm səs sistemi, həm də yazı sistemi səviyyəsində mühüm dəyişikliklər baş verir və sosial media mühitinə xas qeyri-rəsmi orfoqrafik model formalaşır. Instagram, Facebook və WhatsApp kimi geniş istifadə olunan platformalar bu prosesin daha da sürətlənməsinə zəmin yaradır. Məsələn, son dövrlərdə gənclər arasında geniş yayılmış *hypelamaq*, *layklamaq*, *krinc*, *stori*, *spam* kimi söz və ifadələr sosial media vasitəsilə xarici dillərin Azərbaycan dilinə nüfuz etməsinin açıq göstəricisidir.

Bu tip leksik vahidlərin istifadəsi əsasən sosial media istifadəçiləri ilə məhdudlaşır və xüsusilə yaşlı nəslin dil təcrübəsində anlaşılmazlıq yaradır. Nəticədə sosial media mənşəli dil elementlərinin intensiv istifadəsi nəsillər arasında kommunikatív uçurumun formalaşmasına səbəb olur.

Virtual mühitdə sosial media vasitəsilə yayılan bu söz və ifadələr orfoqrafik norma və qaydaların sistemli şəkildə pozulmasına gətirib çıxarmaqla yanaşı, yazılı ünsiyyətdə ana dilinin düzgün istifadəsində ciddi yanlışlıqların yaranmasına səbəb olur. Aparılan müşahidələr göstərir ki, bu yanlışlıqların meydana çıxmasının bir sıra əsas səbəbləri mövcuddur:

1. Zaman məhdudiyyəti;
2. Yazıda sərbəstlik və qeyri-rəsmilik;
3. Dilin normativ qaydalarının zəif mənimsənilməsi;
4. Texniki faktorlar (klaviatura, avtomatik düzəlişlər və platforma xüsusiyyətləri).

Zaman məhdudiyyəti

Əvvəlki dövrlərdə insanlar arasında qarşılıqlı əlaqənin qurulması uzun zaman tələb edirdi. Lakin texnologiyanın inkişafı və yeni kommunikasiya vasitələrinin gündəlik həyata daxil olması ünsiyyət prosesində tələb olunan vaxtı kəskin şəkildə azaltmışdır. Mobil cihazların geniş yayılması yazılı və şifahi kommunikasiya formalarının daha operativ və real vaxt rejimində həyata keçirilməsinə şərait yaradır. Bu sürətlilik isə fikirlərin yazılı nitqdə mümkün qədər tez ifadə edilməsini tələb edir.

Virtual mühitdə kommunikasiya prosesinin sürətli xarakter alması yazı prosesində orfoqrafik norma və qaydalara diqqətin azalmasına səbəb olur. Nəticədə “düşünüldüyü kimi yazmaq” meylə formalaşır. Amerikalı dilçi John McWhorter sosial mediada istifadə olunan dili “yazılı şifahi dil” kimi xarakterizə edir və bu dilin nə tam yazılı, nə də tam şifahi dil hesab edilə biləcəyini qeyd edir. Onun fikrincə, sosial media dili yazılı və şifahi dil arasında aralıq mövqedə dayanır və “fingered speech” (barmaq nitqi) termini ilə ifadə olunur (McWhorter, 2013). Bu yanaşmaya görə, istifadəçilər mesajlaşma zamanı şifahi ünsiyyətə xas sürət və rahatlığı qorumağa çalışdıqları üçün fikirlərini düşüncə axınına uyğun şəkildə yazıya köçürürlər. Bu isə orfoqrafik qaydaların tez-tez pozulması ilə nəticələnir.

Cəfərovun qeyd etdiyi kimi, real ünsiyyətdə insanın düşüncə sürəti ilə nitqi arasında müəyyən ahəng mövcuddur, lakin virtual yazılı ünsiyyətdə yazı tempi düşüncə sürətindən geri qalır. Bu fərqi kompensasiya etmək məqsədilə istifadəçilər daha qısa və sadələşdirilmiş ifadə vasitələrinə

üstünlük verirlər (Cəfərov, n.d., s. 95). Beləliklə, fikir qarşı tərəfə daha tez ötürülür, lakin bu sürət çox vaxt dilin norma və qaydalarının pozulması hesabına əldə edilir.

“Düşünüldüyü kimi yazmaq” prosesində durğu işarələrinin istifadəsi, böyük və kiçik hərflərin yazılış qaydaları, eləcə də sözlərin düzgün orfoqrafiyası əksər hallarda nəzərə alınmır. Mesajın mümkün qədər tez göndərilməsi prioritet hesab edildiyindən, əsas məqsəd yalnız mətnin anlaşılqlılığını təmin etmək olur. Bu isə Azərbaycan dilinin orfoqrafik sisteminə ciddi təsir göstərərək normativ yazı qaydalarının tədricən zəifləməsinə gətirib çıxarır.

Sərbəstlik

Rəqəmsal kommunikasiya mühitində sərbəstlik sosial media istifadəçiləri üçün əsas üstünlüklərdən biri hesab olunur. Anonimlik imkanları və rəsmi dil tələblərinin olmaması istifadəçilərin özünəməxsus yazı üslubu formalaşdırmasına şərait yaradır. Bu mühitdə orfoqrafik norma və qaydalara riayət etmə səviyyəsi nəzərəcarpacaq dərəcədə azalır.

Belə şəraitdə sözlərin qısaldılması və ya uzadılması, eləcə də yazının tələffüzə uyğun şəkildə qurulması halları geniş yayılır. Nəticədə normativ yazılış formaları arxa plana keçir, qeyri-normativ yazı modelləri isə dominant mövqeyə yüksəlir. Rəqəmsal mühitdə mövcud olan bu sərbəstlik Azərbaycan dilinin standartlaşdırılmış orfoqrafik sisteminə mənfi təsir göstərir və normativ qaydaların zəifləməsinə səbəb olur.

Bununla yanaşı, sosial media mühitində sərbəstlik dərəcəsi ünsiyyət iştirakçıları arasındakı sosial yaxınlıqdan da asılıdır. Səmimi və qeyri-rəsmi münasibətlər mövcud olduqda orfoqrafik qaydalara əməl etmə daha da zəifləyir və əsas diqqət informasiyanın tez və anlaşılıqlı şəkildə ötürülməsinə yönəlir. Əksinə, sosial məsafənin yüksək olduğu hallarda istifadəçilərin normativ yazı qaydalarına daha çox riayət etdikləri və orfoqrafik səhvlərin azaldığı müşahidə olunur.

Dilin normativ qaydalarının zəif mənimsənilməsi

Rəqəmsal kommunikasiya mühitində müşahidə olunan orfoqrafik səhvlərin əsas səbəblərindən biri yazı qaydalarının kifayət qədər mənimsənilməməsidir. Bu xüsusilə durğu işarələrinin istifadəsində özünü göstərir. Yazılı ünsiyyətdə durğu işarələrinin ya tamamilə nəzərə alınmaması, ya da funksional baxımdan yanlış mövqelərdə işlədilməsi mətndə mənanın təhrif olunmasına və anlaşılmaqlığa səbəb olur.

Bu müşahidələr göstərir ki, dilin orfoqrafik normasına əməl olunması zəruri tələbatdır. Xüsusilə rəsmi qurumlara və dövlət müəssisələrinə ünvanlanan elektron müraciətlərdə bu cür səhvlərin mövcudluğu qəbuledilməz hesab olunur. Bu baxımdan sosial media mühitində formalaşan qeyri-normativ yazı vərdişlərinin rəsmi yazışmalara sirayət etməsi yolverilməz hal kimi qiymətləndirilməlidir.

Bundan əlavə, sözlərin düzgün yazılış qaydalarından xəbərsiz olmaq, dialekt və şivələrə məxsus formaların yazıda birbaşa tələffüzə uyğun istifadəsi də orfoqrafik qaydaların pozulmasına səbəb olan mühüm amillər sırasındadır.

Texniki faktorlar

Orfoqrafik səhvlərin yaranmasında texniki amillər də mühüm rol oynayır. Mobil telefon klaviaturalarının kiçik ölçülü olması yazı prosesini çətinləşdirir və sürətli yazı zamanı istifadəçilərin yanlış hərflərə toxunmasına səbəb olur. Bu isə çox vaxt fərq edilməyən texniki xətalərin yaranması ilə nəticələnir.

Avtomatik düzəliş və söz təklif sistemləri də bəzən mətn daxilində uyğunsuzluqlar yaradır. Mobil cihazların sözləri səhv tanıması və istifadəçinin bunu bilmədən təsdiqləməsi orfoqrafik yanlışlıqların artmasına səbəb olur.

Texniki faktorlar sırasında klaviatura dilinin düzgün seçilməməsi də xüsusi yer tutur. Xarici dillərin əlifbalarında Azərbaycan dilinə məxsus bəzi səslərin olmaması həmin səslərin digər hərflərlə əvəzlənməsinə gətirib çıxarır. Məsələn, ingilis və türk klaviaturalarında “ə” hərfinin mövcud olmaması bu səsin çox vaxt “e” ilə əvəz edilməsinə səbəb olur ki, bu da orfoqrafik norma və qaydaların ciddi şəkildə pozulması ilə nəticələnir.

Qeyri-normativ yazı modelləri

Sosial media mühitində dilin lüğət tərkibi sürətlə yeni ifadələrlə zənginləşir. Bu vahidlərin böyük bir qismi qısa müddət ərzində populyarlaşaraq geniş istifadə dairəsi qazanır. Xüsusilə internet memləri bu prosesin əsas mənbələrindən biri kimi çıxış edir. Mem anlayışı ilk dəfə Riçard Dokins tərəfindən mədəniyyətin ayrı-ayrı elementlərinin ötürülməsi və yayılması mexanizmini izah etmək məqsədilə irəli sürülmüşdür. İnternet memləri isə sosial şəbəkələr vasitəsilə istifadəçilər arasında yayılan ideya, davranış və ifadə formaları kimi xarakterizə olunur (Cəfərov, n.d., s. 98).

İnternet memləri, əsasən, sosial mediada spontan şəkildə yaranır və trend xarakteri qazandıqdan sonra geniş auditoriya tərəfindən mənimsənilir. Bu ifadələrin gündəlik ünsiyyətdə tez-tez eşidilməsi onların danışiq dilinə keçməsinə, daha sonra isə rəqəmsal yazılı kommunikasiya mühitində aktiv şəkildə istifadəsinə səbəb olur. Nəticədə mematik ifadələr həm orfoqrafik norma və qaydaların pozulmasına yol açır, həm də yalnız müəyyən sosial qruplar tərəfindən başa düşüldüyü üçün mətn və nitqin anlaşılıqlıq səviyyəsini məhdudlaşdırır.

Qısa və yaddaqalan mem vahidləri informasiyanın sürətli ötürülməsində və emosionallığın artırılmasında mühüm rol oynasa da, dilin normativ sisteminə, xüsusilə yazı normasına ciddi təsir göstərir. Bu təsirin nəticəsi olaraq müxtəlif qeyri-normativ yazı modelləri formalaşır və həmin modellər geniş auditoriya tərəfindən qəbul edilir. Xüsusilə gənc nəsil arasında bu modellərin intensiv istifadəsi yazı normalarının pozulması ilə nəticələnir.

Memlərdən yaranan ifadələr vasitəsilə bəzi hallarda şüurlu orfoqrafik pozuntular müşahidə olunur. Bu cür pozuntular adətən stilistik məqsədlərlə — mətnə yumor, ironiya və ya emosional çalar qatmaq niyyəti ilə həyata keçirilir. Zaman keçdikcə bu ifadələr qəlibləşmiş formada yayılaraq normativ olmayan yazı vərdişlərinə çevrilir.

Diqqətçəkən digər məqam xarici sosial media platformalarında populyarlaşmış memlərin Azərbaycan dilinin həm rəqəmsal, həm də şifahi ünsiyyət mühitinə birbaşa, dəyişdirilmədən daxil

olmasıdır. Xüsusilə Türkiyə türkcəsi vasitəsilə dilimizə keçən bu ifadələr gündəlik danışqda və onlayn yazışmalarda geniş istifadə olunur. Bu cür istifadə ilkin mərhələdə ünsiyyətə yumor və rəng qatmaq məqsədi daşısa da, uzunmüddətli perspektivdə ana dilinin leksik-semantik sistemində dəyişikliklərə, yazı normalarının zəifləməsinə və xarici dil təsirinin güclənməsinə səbəb ola bilər.

“Olban dili” fenomeni

Qeyri-normativ yazı modellərindən biri də dilçilik ədəbiyyatında “Olban dili” kimi tanınan yazı modelidir. Cəfərovun fikrincə, internet mühitində dil vahidləri əsasən yazılı formada istifadə olunsada, şəbəkə ünsiyyətinin interaktivliyi bu kommunikasiya formasına tamamilə yeni xüsusiyyətlər qazandırır və nəticədə “Olban dili” fenomeni meydana çıxır. Bu anlayış bəzi mənbələrdə “Padonkaff dili” kimi də qeyd olunur (Cəfərov, n.d., s. 95–96).

Bu yazı formalarının yaranmasının əsas səbəblərindən biri texniki məhdudiyyətlərdir. Məsələn, əvvəllər bəzi klaviaturalarda müəyyən hərflərin mövcud olmaması həmin səslərin alternativ hərflərlə birləşmələri ilə əvəzlənməsinə gətirib çıxarmışdır. “Ş” səsinin əvəzinə “sh” kombinasiyasından istifadə edilməsi bu halın tipik nümunəsidir. Daha sonra müvafiq hərfin klaviaturalara əlavə edilməsinə baxmayaraq, bəzi istifadəçilərin köhnə yazı formasına üstünlük verməsi artıq yazı norma və qaydalarının məqsədli şəkildə pozulmasına işarə edir. Bu hal, əsasən, uzunmüddətli yazı vərdişlərinin nəticəsi kimi izah olunur.

Eyni zamanda, bəzi gənc istifadəçilər tərəfindən bu yazı modelləri normativ səbəblərdən deyil, daha çox “fərqlilik” və fərdi üslub yaratmaq məqsədilə seçilir. Bu isə “Olban dili”nə xas yazı davranışlarının təkcə texniki deyil, həm də sosial-psixoloji motivasiyalarla əlaqəli olduğunu göstərir.

Cəfərovun mövqeyinə görə, “Olban dili” ədəbi dil üçün təhlükə yaradır və düzgün nitq mədəniyyətinin formalaşmasına mane olur. Bu səbəbdən tədqiqatçıların bu fenomenə münasibəti birmənalıdır:

- “Olban dili”nin televiziya və radio kimi kütləvi informasiya vasitələrinə keçidinə yol verilməməlidir;
- Bu yazı modeli yalnız qeyri-rəsmi rəqəmsal mühitlə məhdudlaşmalıdır;
- Qeyri-normativ yazı formalarının məhdudlaşdırılması məqsədəuyğun hesab olunur;
- Virtual ünsiyyət mühitini anlamaq üçün bu dili tanımaq zəruridir (Cəfərov, n.d., s. 96).

Qısaltmalar və internet abreviaturaları

Qeyri-normativ yazı təzahürlərinin mühüm formalarından biri də qısaltmalar və internet abreviaturalarıdır. Qısaltmalar yazıda işlədilən söz və ifadələrin ixtisar olunmuş variantlarıdır və onları normativ abreviaturalarla eyniləşdirmək düzgün deyil. Normativ abreviaturalar orfoqrafik qaydalara uyğun şəkildə formalaşmış dil vahidləri olduğu halda, internet qısaltmaları əksər hallarda orfoqrafik normaları pozur və nitqin aydınlığına mənfi təsir göstərir.

Bu qısaltmalar əsasən sürətli ünsiyyət ehtiyacından irəli gələrək formalaşır. Onların böyük hissəsi xarici dillərdə işlədilən formaların Azərbaycan dilinə dəyişdirilmədən keçmiş variantlarıdır. “ok”,

“tmm”, “bye” kimi ifadələr bu tip qısaltmalara nümunə ola bilər. Bununla yanaşı, Azərbaycan dilinə məxsus sözlərin də qısaldılmış formalarının istifadəsi müşahidə olunur: “nə bilim” → “nəm”, “salam” → “slm” və s.

Eyni zamanda, yalnız məhdud istifadəçi qrupu tərəfindən başa düşülən və birbaşa xarici dildən keçmiş qısaltmalar da mövcuddur. “tbh”, “np”, “asap”, “btw”, “lol” kimi abreviaturalar rəqəmsal ünsiyyətdə aktiv istifadə olunsa da, geniş auditoriya üçün anlaşılıqlı olmaya bilər. Beləliklə, qısaltmalar sürətli kommunikasiya baxımından funksional rol oynasa da, yazı normalarının zəifləməsinə və xarici dil elementlərinin yazıya inteqrasiyasının güclənməsinə səbəb olur.

Rəqəmsal kommunikasiyada köməkçi vizual vasitələrin orfoqrafiyaya təsiri

Rəqəmsal ünsiyyətdə emosiyaların və reaksiyaların ifadəsi üçün müxtəlif vizual köməkçi vasitələrdən istifadə olunur. Emoji, gif və stikerlər birbaşa orfoqrafik norma və qaydaları pozmasalar da, fikrin sözlə ifadə olunması imkanlarını məhdudlaşdırır və bu da yazı bacarıqlarının zəifləməsinə gətirib çıxarır.

Emojilər əsasən emosional vəziyyəti ifadə etmək və ya yazılı cavabı minimuma endirmək məqsədilə istifadə olunur. Bu zaman hisslərin sözlə deyil, simvol vasitəsilə ifadəsi üstünlük təşkil edir (Khan & Khan, 2021).

Giflər səssiz animasiya kadrlarından ibarət olub emosional reaksiyanı vizual şəkildə çatdırmağa imkan verir. İstifadə tezliyi fərqli olsa da, müşahidələr stikerlərin giflərə nisbətən daha geniş yayıldığını göstərir.

Stikerlər isə emoji və gif arasında aralıq mövqedə dayanaraq emosiyaların daha konkret ifadəsinə xidmət edir.

Bu vizual vasitələrin orfoqrafiyaya mənfi təsirləri aşağıdakı kimi ümumiləşdirilə bilər:

- Emosiyaların sözlə ifadəsinə ehtiyac azalır, bu da yazılı ifadə bacarıqlarının inkişafını məhdudlaşdırır;
- Söz ehtiyatının zənginləşməsi və düzgün cümlə qurma vərdisləri zəifləyir;
- Yazı norma və qaydalarına diqqət minimum səviyyəyə enir.

Bununla yanaşı, bu vasitələrin müəyyən üstünlükləri də mövcuddur:

- İnformasiyanın sürətli və qısa müddətdə ötürülməsini təmin edir;
- Duyğuların daha dəqiq və təsirli şəkildə çatdırılmasına kömək edir.

Nəticə

Aparılan tədqiqat göstərir ki, sosial media platformaları istifadəçilərin yazı vərdislərinə əhəmiyyətli təsir göstərərək Azərbaycan dilinin yazı norma və qaydalarının zəifləməsinə səbəb olur. Rəqəmsal ünsiyyət mühitində qeyri-normativ yazı modellərinin geniş yayılması orfoqrafik qaydaların geniş auditoriya tərəfindən mənimsənilməsi prosesini xeyli mürəkkəbləşdirir və

normativ yazı mədəniyyətinin sabitliyini sarsıdır. Bu prosesin miqyasının genişlənməsi orfoqrafik pozuntuların qarşısının alınmasını daha da çətinləşdirir.

Tədqiqat nəticələri göstərir ki, orfoqrafik pozuntuların yaranma səbəblərini dörd əsas kateqoriya üzrə qruplaşdırmaq mümkündür: zaman məhdudiyyəti, rəqəmsal mühitdə mövcud olan sərbəstlik, dilin normativ qaydalarının zəif mənimsənilməsi və texniki faktorlar. “Düşünüldüyü kimi yazmaq” meylinin formalaşması bu pozuntuların meydana çıxmasında aparıcı amillərdən biri kimi müəyyən edilmişdir. Bununla yanaşı, istifadəçilər arasında sosial yaxınlıq səviyyəsi, texniki məhdudiyyətlər və dil biliklərinin nisbətən zəif olması yazı norma və qaydalarının pozulmasında mühüm rol oynayır.

Araşdırma xüsusilə gənc istifadəçilər arasında qeyri-normativ yazı modellərinin geniş yayılmasının yazı normalarının zəifləməsinə və dilin leksik-semantik strukturunda dəyişikliklərin baş verməsinə səbəb olduğunu ortaya qoyur. Bu dəyişikliklər təkcə yazı səviyyəsində deyil, həm də ümumi dil davranışında və üslubi seçimlərdə özünü göstərir.

Nəticə etibarilə, sosial medianın təsiri ilə yaranan orfoqrafik səhvlərin səbəbləri zəncirvari xarakter daşıyır: bir amilin ortaya çıxması digər amillərin də formalaşmasına zəmin yaradır. Qeyri-normativ yazı modellərinin sürətlə yayılması orfoqrafik sistemin sabitliyini pozur və bu hal dilin normativliyinə, ədəbi yazı mədəniyyətinə, eləcə də nəsillərarası dil anlaşılmasına mənfi təsir göstərir. Sərbəstliyin artması və vaxt məhdudiyyətinin aradan qalxması isə bu pozuntuların daha da intensivləşməsinə şərait yaradır.

Bu baxımdan, mövcud vəziyyət ədəbi dil üçün risk amili kimi qiymətləndirilməli və orfoqrafik səhvlərin qarşısının alınması məqsədilə sistemli tədbirlər görülməlidir. Xüsusilə düzgün yazı qaydalarının erkən yaşlardan etibarən mənimsədilməsi, normativ yazı vərdişlərinin formalaşdırılması və bu qaydaların rəqəmsal kommunikasiya mühitində tətbiqinə yönəlmiş maarifləndirici fəaliyyətlərin təşviqi məqsəduyğun hesab edilə bilər. Bu cür yanaşma Azərbaycan dilinin yazı mədəniyyətinin qorunmasına və rəqəmsal dövrdə dilin normativ inkişafının təmin edilməsinə xidmət edəcəkdir.

Ədəbiyyat

- Asgerova, K. (2024). A paradigmatic and syntagmatic description of lexemes in german language. *Universidad y Sociedad*, 16(1), 435-442.
- Babazade, Z. (2025). Existing Problems in The Teaching of Mirza Fatali Akhundzade in Azerbaijani Secondary Schools and their Solutions. *Global Spectrum of Research and Humanities* , 2(1), 59-62. <https://doi.org/10.69760/gsrh.010120250076>
- Babazade, Z. (2025). Literary-Critical View of the Prominent Azerbaijani Scholar M.F. Akhundzada: the First Systematic Examples of Literary Theory. *Acta Globalis Humanitatis Et Linguarum*, 2(2), 38-42. <https://doi.org/10.69760/aghel.02500203>

- Babazadə, Z., & Qənbərov, M. (2025). Specific Aspects of the Motif of Immortality in Literature. *Acta Globalis Humanitatis Et Linguarum*, 2(2), 215-222. <https://doi.org/10.69760/aghel.025002114>
- Cəfərov, Y. (n.d.). Sosial medianın dil-üslub xüsusiyyətləri. *Journal of Baku Engineering University*, 90.
- DemandSage. (2025, September 5). *How many people use social media (2025 usage statistics)*. <https://www.demandsage.com/social-media-users/>
- EF English Live. (2021). *Has social media changed the way we speak and write English?* <https://englishlive.ef.com/en/blog/english-in-the-real-world/has-social-media-changed-the-way-we-speak-and-write-english/>
- Khan, A., & Khan, M. R. (2021). An analysis of English language orthography, typography, and grammar used by millennials on social media platforms. *Smart Moves Journal IJELLH*, 9(2). <https://doi.org/10.24113/ijellh.v9i2.10903>
- McWhorter, J. (2013). *Txtng is killing language. JK* [Video]. TED Conferences. <https://www.ted.com>
- Quliyeva, S., & Babazade, Z. (2025). Müasir Qlobal Kontekstdə Azərbaycan Ədəbiyyatının İnkişafı və Beynəlxalq Ədəbi Təsirlər: Təsirləri Formalaşdıran Amillər. *Journal of Azerbaijan Language and Education Studies*, 2(3), 184-189. <https://doi.org/10.69760/jales.2025002024>

Received: 02.12.2025

Revised: 15.12.2025

Accepted: 15.12.2025

Published: 16.12.2025